

Dr inż. Beata Mikuta

Katedra Organizacji i Ekonomiki Konsumpcji

Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego

Organizacja pracy kobiet w miejskich i wiejskich gospodarstwach domowych

WPROWADZENIE

Praca domowa wymaga wszechstronnych umiejętności, wysiłku psychicznego i fizycznego, opanowania znużenia wywołanego długotrwałością i powtarzalnością zajęć przy braku trwałych efektów, trudnościami finansowymi, czasem niedostatkami w zakresie zaopatrzenia w dobra i usługi oraz niekiedy złymi warunkami mieszkaniowymi. Postępująca aktywizacja zawodowa kobiet, które z reguły są głównymi wykonawcami prac domowych, nie zmniejsza zakresu ich obowiązków domowych, ale powoduje znaczne skrócenie czasu, jaki mogą przeznaczyć one na zajęcia domowe. Wymaga to większego tempa i lepszej organizacji pracy, intensyfikacji wysiłku fizycznego, wykorzystania zmechanizowanego sprzętu domowego, równocześnie jednak pociąga za sobą mniejszą dokładność i częstotliwość wykonywanych czynności. Wynikiem tego jest większe zmęczenie, bo wygospodarowanie brakującego czasu następuje kosztem snu i wypoczynku.

CEL, MATERIAŁ I METODYKA

Głównym celem badań było określenie zakresu prac wykonywanych przez kobiety na rzecz gospodarstwa domowego oraz ustalenie ich czasochłonności. Tak sprecyzowany cel pozwolił na ustalenie, jakie modele organizacji pracy domowej są realizowane w polskich gospodarstwach domowych w mieście i na wsi. Jednocześnie uzyskano odpowiedź na pytanie, jakie czynniki determinują zakres i czasochłonność wykonywanych przez kobiety prac domowych.

Badania pierwotne przeprowadzono metodą ankietową, a narzędziem badawczym był specjalnie skonstruowany do celów badania kwestionariusz ankiety. Respondentami były kobiety, które wywodziły się z wytypowanych gospodarstw domowych zlokalizowanych na terenie dawnego województwa płockiego.

Ostatecznie po zebraniu wszystkich kwestionariuszy ankiety i weryfikacji materiału empirycznego, analizie statystycznej poddano 364 kwestionariuszy, w tym: 183 pochodzących ze środowiska miejskiego i 181 ze środowiska wiejskiego.

Obliczenia wykonano przy użyciu specjalnie przygotowanego programu w języku przeznaczonym do przetworzenia materiału empirycznego (kwestionariuszy ankiet) w badaniach społecznych i rynkowych. Analizy statystycznej dokonano wykorzystując następujące wskaźniki: średnią ważoną, testy częstości, wskaźniki struktury. W obliczeniach posłużono się również wskaźnikami ilościowymi i jakościowymi, które wykorzystuje się w makroekonomicznej analizie konsumpcji. Przeprowadzono również analizę wariancji przy poziomie istotności 0,05, określając istotny wpływ czynników charakteryzujących respondentkę (wiek i wykształcenie) i gospodarstwo domowe (lokalizacja, liczebność i dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowym) na nakłady czasu przeznaczanego na prace domowe i prace związane z żywieniem rodziny.

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ POPULACJI

Charakterystyki badanej populacji dokonano ze względu na wiek i wykształcenie kobiet biorących udział w badaniu oraz ze względu na liczebność i przynależność do grupy społeczno-zawodowej badanych gospodarstw domowych.

W niniejszym badaniu wzięły udział 364 kobiety, a największą grupę stanowiły kobiety w wieku 36–45 lat, 64%. Wśród badanych dominowały kobiety z wykształceniem średnim – 50% i zawodowym – 27%. Różnice w wykształceniu zaobserwowano w zależności od lokalizacji gospodarstwa domowego. Wśród kobiet mieszkających w mieście, drugą co do wielkości grupą, po grupie z wykształceniem średnim, były kobiety z wykształceniem wyższym – 21%, zaś w środowisku wiejskim była to najmniej liczna grupa – 3%.

Największą grupę gospodarstw domowych w badanej populacji stanowiły gospodarstwa domowe 3–5-osobowe – 76%. Gospodarstwa domowe powyżej 5 osób były charakterystyczne dla środowiska wiejskiego, gdzie często kultywowana jest tradycja rodzin wielopokoleniowych. Zgodnie z oczekiwaniami, w mieście największą grupę stanowiły gospodarstwa domowe pracowników – 78%, na wsi zaś gospodarstwa domowe użytkujące gospodarstwo rolne – 73%.

ZASOBY DÓBR TRWAŁYCH W BADANYCH GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

W badanych gospodarstwach domowych określono następujące elementy charakteryzujące jego standard i ułatwiające życie jego mieszkańcom, a także limitujące zakres wykonywania pewnych prac na rzecz domu: wyposażenie w instalacje techniczno-sanitarne oraz inne pomieszczenia niż mieszkalne, jak: pomieszczenia kuchenne, pomieszczenia higieniczno-sanitarne, spiżarnia, piwnica.

Badane gospodarstwa domowe charakteryzowały się bardzo dobrym wyposażeniem w instalacje techniczno-sanitarne. Jedyne dostępnym do gazu sieciowego był na niskim poziomie, na co miała wpływ lokalizacja gospodarstwa domowego, gdyż 70% miejskich gospodarstw miało do niej dostęp, a w przypadku wiejskich jedynie 6%. Pozostałe gospodarstwa korzystały z gazu butlowego propan-butan. Generalnie nieco lepiej wyposażone we wszystkie instalacje techniczno-sanitarne były miejskie gospodarstwa domowe.

Wyposażenie badanych gospodarstw w pomieszczenia ułatwiające realizację podstawowych funkcji gospodarstwa domowego można określić jako bardzo dobre, gdyż 100% posiadało kuchnię, około 90% łazienkę i WC, istnienie innych pomieszczeń zależało od typu i lokalizacji gospodarstwa, kuchnię i śluzę brudu posiadały gospodarstwa użytkujące gospodarstwo rolne, zaś spiżarnia i piwnica zależały od możliwości lokalowych.

Innymi dobrami trwałymi warunkującymi zakres i czasochłonność prac wykonywanych w domu są urządzenia i sprzęt kuchenny oraz ogólnogospodarczy.

Tabela 1

Wyposażenie badanych gospodarstw domowych w dobra trwałe (w %)

Nazwa	Ogółem	Miasto	Wieś	Nazwa	Ogółem	Miasto	Wieś
1	2	3	4	5	6	7	8
Chłodziarka	70	60	81	Inny rodzaj trzonu kuchennego	19	7	31
Zamrażarka	66	52	66	Prodiż	83	79	88
Chłodziarko-zamrażarka	41	51	30	Okap kuchenny	52	57	47
Zmywarka do naczyń	6	7	5	Ekspres do kawy	46	54	37
Mikser	82	85	79	Szybko-war	32	38	27
Sokowirówka	62	67	56	Opiekacz	30	36	25
Mały robot kuchenny	58	66	50	Odkurzacz	97	99	97

1	2	3	4	5	6	7	8
Elektryczna maszynka do mięsa	41	39	43	Froterka	7	7	7
Krajalnica elektryczna	32	30	19	Pralka automatyczna	74	87	61
Duży robot kuchenny	25	31	14	Pralka wirnikowa	57	40	73
Malakser	22	24	20	Wirówka	23	20	25
Trzon kuchenny gazowy	97	96	98	Prasownica elektryczna	12	11	12
Trzon kuchenny elektryczny	17	11	24	Maszyna do szycia	69	63	75

Źródło: badania własne (Mikuta 2000).

Analizując dane zawarte w tabeli 1 dotyczące wyposażenia badanych gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku należy zwrócić uwagę na fakt, iż do podstawowych dóbr, w które są wyposażone polskie gospodarstwa domowe, należy zaliczyć urządzenia do przechowywania żywności, trzony kuchenne, odkurzacze elektryczne oraz pralki. Pozostałe urządzenia i sprzęty należy traktować jako uzupełniające, a stopień nasycenia nimi można określić jako średni lub w niektórych przypadkach jako skrajnie niski, np.: zmywarka do naczyń, kuchenka mikrofalowa i froterka. Podobnie jak podają inne źródła literaturowe, najlepiej wyposażone są miejskie gospodarstwa domowe.

MODELE ORGANIZACJI PRACY W GOSPODARSTWIE DOMOWYM W ŚWIETLE BADAŃ

Gospodarstwo domowe zaspokaja potrzeby swoich członków poprzez pełnienie następujących funkcji: żywieniowej, odzieżowej, porządkowo-mieszkaniowej, opiekuńczo-wychowawczej oraz funkcji związanej z zagospodarowaniem czasu wolnego.

Analiza organizacji pracy podczas realizacji procesu żywienia wykazała, że w badanych gospodarstwach domowych dominował konserwatywny i pośredni model organizacji pracy przy wykonywaniu czynności związanych z procesem żywienia rodziny. W trzech analizowanych grupach czynności: zakupy codzienne i okresowe, przygotowanie posiłków i utrzymanie pomieszczenia kuchennego w czystości, głównym wykonawcą była kobieta – pani domu. W zakupach uzyskiwała ona najczęściej pomoc ze strony męża i córki. Chętniej w zakupach pomagali mężowie z gospodarstw domowych zlokalizowanych w mieście niż na

wsi, z gospodarstw 3–5-osobowych i w tych, w których kobiety miały średnie i wyższe wykształcenie. W czynnościach związanych z przygotowaniem posiłku kobiety uzyskiwały pomoc ze strony córek oraz matek i teściowych. Częściej była to pomoc przy wstępnym przygotowaniu produktów niż przy właściwym przygotowaniu posiłków. Do prac związanych z przygotowaniem posiłków włączali się inni członkowie gospodarstwa domowego w większych liczebnie rodzinach oraz w rodzinach miejskich. Prace związane z utrzymaniem pomieszczenia kuchennego w czystości najczęściej wykonywały panie domu z pomocą głównie córek, a w mieście również mężów. Duży wpływ na udział mężów w tych czynnościach miało wykształcenie kobiety oraz liczebność gospodarstwa domowego.

Wykonywanie czynności związanych z realizacją funkcji odzieżowej charakteryzowało się bardzo wysokim, bo ponad 90-proc. udziałem kobiet – pań domu. W niewielkim stopniu, bo w około 30%, córki pomagały w praniu, a w około 59% w prasowaniu. Udział mężczyzn w realizacji tej funkcji był niewielki, jednakże znacznie częściej mężczyźni w mieście pomagali żonom w prasowaniu niż mężowie na wsi. Udział mężczyzn w prasowaniu rósł wraz ze wzrostem wykształcenia pani domu oraz dochodu w gospodarstwie domowym.

Wiek pani domu nie miał żadnego wpływu na uczestnictwo innych członków rodziny podczas wykonywania czynności związanych z funkcją porządkową. Natomiast wpływ taki miało wykształcenie kobiety; im było ono wyższe, tym bardziej malał jej udział w porządkach codziennych, a rósł udział w tych pracach mężczyzn. Ich udział rósł także w porządkach okresowych. Podobnego typu zależność odnotowano przy rosnących dochodach w gospodarstwie domowym. Kobiety w gospodarstwach domowych 3–5-osobowych rzadziej uczestniczyły w porządkach codziennych. W pracach tych uczestniczyli znacznie częściej inni członkowie rodziny.

Podsumowując należy zwrócić uwagę, iż jest to jedyny rodzaj prac, o których można powiedzieć, że charakteryzują się wręcz partnerskim modelem organizacji pracy. Niemniej jednak dokładna analiza pozwala stwierdzić, że podczas realizacji prac wchodzących w zakres tej funkcji istnieje dokładny podział na prace typowo kobiece – porządki codzienne i okresowe oraz prace typowo męskie – remonty i konserwacje.

Specyfika wypełniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej powoduje, że to głównie dorośli członkowie gospodarstwa są jej realizatorami, ale także często starsze rodzeństwo włącza się do pomocy. Ogólnie 88% gospodarstw domowych deklarowało, że to respondentka głównie zajmuje się opieką nad dziećmi i osobami chorymi, w 46% badanych rodzin także jej mąż, w 23% pomocy udzielała córka, w 12% syn.

Miejsce usytuowania gospodarstwa domowego w podziale na miasto i wieś nie wpływa w istotny sposób na podział obowiązków w zakresie prac opiekuń-

czo-wychowawczych. To głównie kobiety-responentki są ich realizatorkami, jednak mężczyźni szczególnie w mieście częściej włączają się w pomoc w odrobieniu lekcji i zabawy z dziećmi. Dodatkowo analiza danych empirycznych wykazała, że wraz z wiekiem pani domu, od 25 do 45 lat, rośnie udział kobiet (do 67%) i mężczyzn (do 57%) w opiece nad dzieckiem, jednocześnie największy ich udział zaobserwowano w gospodarstwach domowych, w których kobieta miała wykształcenie średnie, a także przy liczebności rodziny 3–5 osób. Zauważyć można, że w gospodarstwach tych przeważa udział mężów podczas opieki nad małym dzieckiem.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że realizacja funkcji opiekuńczo-wychowawczej w badanych gospodarstwach charakteryzowała się bez względu na różne cechy demograficzne pośrednim modelem organizacji pracy z przesłankami do modelu partnerskiego.

W zakresie funkcji organizacyjno-kierowniczej w znaczącej większości gospodarstw domowych wykonawczynią czynności wchodzących w jej zakres była kobieta, bo aż w 82% badanych gospodarstw, w 33% współuczestniczyli w tym mężczyźni, sporadycznie do prac związanych z zarządzaniem gospodarstwem domowym włączano dzieci. Istotny wpływ na organizowanie pracy w domu miało wykształcenie kobiety; im było ono wyższe, tym większy był udział ich mężów we wspólnym decydowaniu o ważniejszych problemach związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa domowego. Inne cechy, jak np. wiek pani domu, liczba osób w gospodarstwie domowym i jego dochód, nie miały większego wpływu na zarządzanie zasobami domowymi.

Uogólniając wyniki badań nad modelem organizacji pracy domowej można stwierdzić, że gospodarstwa domowe w Polsce charakteryzują się tradycyjnym i częściowo pośrednim modelem organizowania tych prac.

- Model tradycyjny określono jako najbardziej charakterystyczny dla wiejskich gospodarstw domowych oraz dla tych, w których kobieta ma podstawowe lub zasadnicze wykształcenie, a liczba osób jest większa od 5.
- Model pośredni najczęściej występuje w miejskich gospodarstwach domowych oraz w gospodarstwach kobiet z wykształceniem średnim i wyższym, a także w gospodarstwach 3–5-osobowych, ale nadal kobieta jest w nim głównym wykonawcą wszystkich czynności domowych.
- Mężczyźni najchętniej włączają się do zakupów okresowych, remontów i konserwacji, a także wspomagają kobietę przy realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej.

ROZMIARY CZASU PRZEZNACZONEGO PRZEZ KOBIETY NA PRACE DOMOWE

Przeprowadzone badania wykazały, że respondentki poświęcały około 6 godzin dziennie na prace związane z prowadzeniem domu. Do prac tych zaliczono, zgodnie z przyjętym kryterium podziału funkcji, nie tylko te prace, które wykonuje się wewnątrz gospodarstwa domowego, ale także te, które wymagają podjęcia działań poza nim, jak np. zakupy (zaopatrzenie) oraz prace w ogrodzie przydomowym, czy na działce (samozaopatrzenie). Spośród wszystkich prac domowych do najbardziej czasochłonnnych należy zaliczyć prace związane z codziennym przygotowaniem posiłków, które pochłaniają około 1/3 całego czasu poświęconego na wykonywanie prac domowych.

Ważnym czynnikiem wpływającym na rozmiary czasu pracy domowej jest lokalizacja gospodarstwa. I tak:

- zdecydowanie więcej czasu na te prace przeznaczają się w wiejskich gospodarstwach domowych, nawet do 8 godzin dziennie zwłaszcza w okresie zimowym, ponieważ w tym okresie natężenie prac w gospodarstwie rolnym jest znacznie mniejsze niż w okresie letnim,
- znacznie mniej czasu na prace na rzecz domu poświęcają kobiety z miejskich gospodarstw domowych, około 4 godzin dziennie.

Bezpośrednio z lokalizacją gospodarstwa wpływ na rozmiary czasowe pracy domowej ma także wykształcenie pani domu: w miejskich gospodarstwach domowych więcej kobiet ma wykształcenie średnie i wyższe, stąd też większa ich liczba pracuje zawodowo poza domem, co niewątpliwie wpływa na ograniczenie czasu poświęcanego pracom na rzecz domu, ale również zmusza innych domowników do włączania się do tych prac. Świadczy to również o tym, że gospodynie domowe z wyższym wykształceniem mają szerszy zakres wiedzy z różnych dziedzin, co pozwala ją wykorzystywać w racjonalnym organizowaniu i zarządzaniu pracami domowymi.

Wiedzę w zakresie racjonalnego prowadzenia domu zdobywają kobiety wraz z wiekiem, co potwierdzają zaobserwowane w badaniach zależności pomiędzy wiekiem respondentki i rozmiarami czasu pracy domowej.

Innym czynnikiem wpływającym na rozmiary czasu przeznaczanego na prace domowe jest liczebność gospodarstwa. W gospodarstwach 3–5-osobowych, które są najliczniejsze w środowisku miejskim, kobiety poświęcają na te prace znacznie mniej czasu niż w gospodarstwach powyżej 5 osób. Te ostatnie są najliczniej reprezentowane przez środowisko wiejskie.

PODSUMOWANIE

Badania empiryczne, przeprowadzone wśród 364 kobiet pochodzących z miejskich i wiejskich gospodarstw domowych zlokalizowanych na terenie byłego województwa płockiego, pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

- Praca wykonywana przez kobiety na rzecz gospodarstwa domowego pod względem miesięcznych nakładów czasu jest wyższa niż przyjęta ustawowo w gospodarce narodowej miesięczna wielkość pracy zawodowej, zatem stwierdzić można, że kobieta w Polsce pracuje na „dwóch etatach”, w domu i w pracy zawodowej, nie otrzymując żadnego ekwiwalentu pieniężnego, a niższa ranga społeczna pracy domowej niż pracy zawodowej niejednokrotnie wpływa na brak satysfakcji z tytułu wykonywania obowiązków domowych. W Niemczech praca ta jest traktowana jako zawód – „gospodyni domowa”, co jest powiązane z dobrze rozwiniętym systemem kształcenia na różnych poziomach, a przygotowującym do prowadzenia indywidualnych i zbiorowych gospodarstw domowych.
- Stwierdzono, że w Polsce występują dwa podstawowe modele organizacji pracy w gospodarstwie domowym: tradycyjny, szeroko rozpowszechniony w środowisku wiejskim, w którym kobieta jest główną wykonawczynią prac domowych, oraz pośredni z istotnym wkładem pracy pozostałych członków gospodarstwa domowego. Zaobserwowane rozszerzanie się modelu pośredniego przy wykonywaniu niektórych prac domowych związane jest z lepszym zaopatrzeniem rynku w różnego rodzaju dobra, wyższym jakościowo i ilościowo poziomem wyposażenia w dobra trwałe oraz w przypadku miejskich gospodarstw domowych z podejmowaniem przez kobiety pracy zawodowej poza domem. Przeobrażenia te znamionują jednocześnie pożądane tendencje ku bardziej partnerskim wzorom organizacji życia rodzin i funkcjonowania gospodarstw domowych.
- Model organizacji pracy i czasochłonność wykonywania prac domowych kształtowane są czynnikami demograficznymi, ekonomicznymi oraz stanem wyposażenia gospodarstwa domowego w sprzęt i urządzenia ułatwiające pracę.

LITERATURA

Mikuta B., *Metody wyceny wartości usług pozarynkowych świadczonych na rzecz gospodarstwa domowego*, [w:] Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002, nr 47.

Mikuta B., *Budżet czasu kobiet wiejskich w Polsce w aspekcie możliwości podejmowania działalności agroturystycznej*, [w:] *Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Kraków, 11–12 stycznia 2001, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2001.

Mikuta B., *Modele organizacji pracy w gospodarstwach domowych*, „Prawo i Płeć”, Kwartalnik Centrum Praw Kobiet, Warszawa, jesień 2000, nr 2.

The Organisation of Women Work in Country and Rural Household

Summary

The aim of the article was to determine the range and the cost of time of the women household activities. The results of study allow characterising the model of household organisation: indirect in country household and conservative in rural household. Also, founded that the range and the cost of time of the household work depended of demographics, economics factors and of household equipment.